

Juhász Ferenc Párizsban. Fotó: Kass János

A Kass Galéria megnyitása. Trogmayer Ottó, Kass János, Juhász Ferenc, Papp Gyula (tanácselnök), Szeged, 1985. 07. 26. Fotó: Nagy László (Móra Ferenc Múzeum)

Szakolezay Lajos

ÉRTÉKVONZALOM A SZABADSÁG IGÉZETÉBEN

KASS JÁNOS ÉS JUHÁSZ FERENC

Művészbarátságoknál nem ritka – dinamikáját is ez adja –, ha a két fél (nem a gondolkodást tekintve) más-más malomban örül. Vagyis különböző műfajokban tevékenykedik. A számtalan „páros” közül Illyés Gyula és Borsos Miklós kapcsolatát hozhatnám föl példának – Borsos ecsetrajzokkal díszítette a Szépirodalmi Könyvkiadó Illyést különösképp megbecsülő életmű-sorozatát –, de előttem van Kondor Béla Pilinszky Jánoshoz és a Nagy László – Szécsi Margit költőházaspárhoz fűződő aktív barátsága is. Ezen vonzalmak kialakulásában nyilván nem kis szerepet játszott, hogy a felek nem csupán saját szakmájukban voltak otthon, ám a társművészeteket is becsülték. Borsos és Kondor kiválóan forgatta a tollat – az előbbi remek önéletrással dicsekedhetett (*Visszanéztem félutamból*), az utóbbinak karakteres verskötetei (*Boldogságtöredék, Jelet hagyni*) jelentek meg –, s az írói véna ott buzogott (nem is kis intenzitással) Kass Jánosban is.

Kass elsősorban grafikus, könyvművész volt, klasszikusok és maiak illusztrátora, ám érzékenyen fogalmazó – az irodalmi szintet mindig megütő – szellemi ember is. Prózáját, versét olvasván íróként is tisztelhetjük. Ha a teremtett szépség magával ragadta, szívesen öntötte ki a lelkét. Az *A chartres-i katedrális* című verse némely részletében a grafikus-író *ars poeticájának* is olvasható.

„Chartres tornyai / a kék égbe törek, / az izzó napfény rézkarcot – fehéren feketén – / tár szemünk elé. / Kívül: a metsző vonalak, / a kapu gótikus ívei, / a szobrok, / az ablakok, a hatalmas rozetta / az idő rágta kövek... / Belül: / a meghökkentő méretek! / A csend / S az izzó kékek, vörösek, a sárgák, / ama kinti napsütés / ragyogása, / lézerfényei... / Tündöklő transzcendens varázslat / Idebent: / a hatalmas oszlopköteg kövein / elképesztő látvány. / Egy látomás, / egy megfordított napfogyatkozás / a lassan

kúszó fényforrás, elliptikus kör, / végül szívgeometria / villanás, / befejezésként / a márványpadlón kúszó áldozás, / térdre omló / égből jövő biztatás; / Hogy ne feledd, / én az Úr vagyok! / S te bár csak porszem, / de figyelmesen követelek én! / Légy jó / másokhoz is, akik szeretnek / és jutalmat érdemelnek. / Légy vidám! / A fény követni fog, – / szemem rajtad, / én vigyázok Rád! / És ne feledd Chartres hatalmas tornyait, / a napsütést, / a megrendítő szép teret. / Ne feledd belül a homályt! / Az égből jött villanást, / mi neked szólt és követett, – / végül az oszlopok között elveszett! / De e fények közt / a negatív napkorongot, / a jelenést a szívedbe zárd! / Vidd magaddal és óvjad: / mert bár igaz, néked szólt / a fénylő jelenés, / de mégsem csak a tied!

/ A nyolcszáz éves katedrális / üzenete a szívedbe, / egyetlen pontba eljutott / a titok, / már nem titok... / Vigyázz reá! // Most már Te is tudod! (Chartres, 1986. október 27.)

A külső szép benső széppé emeléséről van szó, mikor is a látvány – lsten-közelben! – látomással emelkedik. A „porszem” – nem csupán az ember, ám benne az alkotóművész – tudván tudja, hogy égi szem vigyázza munkáját. S ami itt szemébe ívódott, az összes korábban látottakkal-tapasztalattal, azt tovább kell adnia. Mert hivatásának erkölce megköveteli, hogy a titok fedele föl pattanjon, zára megnyíljon. S az így továbbadott ajándékban ott lesz – ott van! – a személyiség szűrőjén átszűr világmindenség. Benne, ezeregy más érték mellett, a Biblia és az *Az ember tragédiája*. Az egyik a „világóra” legfontosabb mutatóját – múltó idő, mítosz, erkölcsi példatár – teszi meg mércének, a másik a magyar szemmel (de világirodalmi kitekintéssel!) látott emberi küzdés apoteózisa.

Madách Imre remekműve Kass számára azért is fontos, mert jó olvasóként bele tudta magát

álmodni a világtörténelemben. A grafikai lapok előtt egy-egy, a műből vett pársoros idézet vagy rövid dialógus „magyarázza” – mintegy címként – a karctű által megjelenített látomásokat. A tizenöt rézkarcot tartalmazó bekötött mappához-albumhoz (Kass János tizenöt rézkarca *Az ember tragédiájához*, Magyar Helikon, 1967) Juhász Ferenc írt *Találkozások* címmel előszót. A bibliofil kiadvány 525 számozott példányban jelent meg – tipográfia és kötéstervezés: Szántó Tibor –, amelyet Kass János és Juhász Ferenc kézjegye ugyancsak díszített. (A 495. sorszámú – sajtó! – példányból dolgozom, fogalmam sincs, akkoriban honnan tudtam pár ezer? Ft-ot előteremteni a gyönyörűség megvásárlásához.) A grafikai lapok unikuma abban van – ettől csak még izgalmasabbak –, hogy a fókuszban lévő „központi eseményen” kívül a művész „keretként” szolgáló műhelyrajzait is tartalmazza.

Juhász szokásához hasonlóan – bármiről is ír a költő, a *világmindenséget* mozgatja – élményszerűen idézi föl a Madách-kézirattal való találkozását, az Arany János – Madách Imre-kapcsolatot („Mert ezek a költők nemcsak szerették egymást, nemcsak a nemzeti lét és kultúra jövőjét látták egy-egy újszülött nagy műben, vagy kísérletben, de segíteni is tudtak egymásnak”), s legkivált az unikális grafikákat dicséri: „Kass János... képzőművészetünk történetében először kísérlete meg *madách-i módon* (kiemelés – Sz. L.) elmondani *Az ember tragédiáját*. Szigorú, éles, pontos metszésű rézkarcaiban, a 20. század legjobbainak látomása él a mindenségről és az emberiségről. A világról, amely örökké-meghal és folyamatosan-megtermékenyül, mindig-teherbe-eső, mindig-új-embriót-méhében hordozó, mint a törpe-kaméleon-nőstény... (...) Kass János a 20. század világképét megíró, természettudományos époszt teremtő Madách Imrét fedezte föl rézkarcaiban, a mindenséget-magábazáró roppant koponyát, a koponyát: a mindenség belső-terét, ahol a természet történik. Ezek a karcok már nem istendicsfényűek, gomolygó ködfátylasak, kihullott angyaltoll-avaral borítottak, hisz az angyalok is tollukat veszítik, mint lombjukat a fák: a levelek sejtjeiben megnövekszik a kristály s a megkristályosodott-sejtű levelek elnehezülnek és letörve lehullnak. Ezekben a karcokban már nem a magányos, tragikus, csak-isten-kezetől-védett

alázatos ember jelenik meg, akivel Jób-próbáit, Jónás-megpróbáltatásait végigcsináltatja a Teremtő, tudván hogy ő az Úr, s megváltó-ujjaintése úgyis mindent rendbe tesz, mint a hajdani Madách-illusztációkban, de e világegyetemben-született magányos, dicsőséges ember, aki tudja helyét és sorsát a mindenségben, és a mindenség egy élet-gömbjén, a Földön, töprengve kutatja a lét törvényeit, s aki, mert meglátta sorsát, meg is érti és el is viseli sorsát, s ha kihúlni készül e naprendszer talán megtalálja útját a lakható csillagok felé.” Eme lírai, Kass János indította én-sziporka kulcsszava: „a lakható csillagok felé”. Természetesen nem a földi szenvedés vállunkról való ledobásáról van szó – a képzőművész erős bibliai kötődése ezt a megfutamodást nem is engedné –, hanem a gyötrelmeken keresztüli megboldogulásról. A vékonyan metszettvonal itt is sorstűkör. Hálójában ugyan a Madách Imre-i hősök vergődnek, de szorító páncélzata elől nem futhat el a grafikus sem. Ádámot Kass – lásd a rakétakilövő állványát – a sztratoszférába röpteti („A csillagok megettünk elmaradnak”), s a modern ékítmény nemcsak a végtelenbe való jutás – vágyálom – szigete lesz, ám valaminő mechanikai oltár is. Az emberben mozgó, ugyanakkor őt is mozgató gépvilág tükörképe. De Ádám sosem fog kiszakadni – ég vonzza, pokol húzza – a földi világból, hiszen a küzdés életeleme. Elemelkedik – elemelkedni akar? – a földtől, de visszahúzza (íme az album utolsó képe!) az angyal szárnyaival körülvevett, óvott megszületendő gyermek. Vagyis a küzdés (s együttal teremtés) mint a jövő záloga.

A Kass – Juhász barátságát az Új Írás is erősítette, jóllehet a képzőművész sokkal előbb lett a folyóirat művészeti szerkesztője, mint elfoglalta volna a főszerkesztői széket íróháza. Folyóiratoknál elég ritka az év közbeni arculatváltás, ám az Új Írással ez történt. A központi orgánus – a Kortárshoz viszonyítva a modernebb lap – 1965 közepén váltott borítót. Aminek egyetlen magyarázata: májustól már Kass neve is ott szerepel az impresszumban. A művészeti szerkesztő a mai magyar grafikát bemutatandó sorozatában Hincz Gyulával nyitott. Egyik rajzát – az Ikarosszá váló embert – neki is dedikálja.

Juhász Ferenc és első felesége, Erzsike. Fotó: Kass János

Kass János kiállítása. Trogmayer O., Juhász F., Kass J., Szeged, Képtár, 1979. 04. 23. Fotó: Somogyi Károlyné (Móra Ferenc Múzeum)

Kass Lános, 1979. március 19. Fotó: G. Fábri Zsuzsa

Ettől kezdődően az Új Írás a magyar és nem magyar, klasszikus és mai képzőművészet szolgáltatója lett. Kass valóságban tobzódik ebben az értéknépszerűsítő szerepben. Hogy lássuk törekvésének irányát, írta a kezdő pár év illusztrációs anyaga! 1965: Ferenczy Béni (Bartók-portré), Feledy Gyula, Lakner László, Réber László, Kozma Lajos, Kondor Lajos, Barcsay Jenő, Gross Arnold, Gyulai Líviusz, Kondor Béla, Nagy László, Szántó Piroska, Jean Dubuffet. 1966: Csohány Kálmán, Orosz János, Szász Endre, Victor Vasarely, Kozma Lajos. 1967: Barabás Miklós (Arany János-portré), Kassák Lajos, Würtz Ádám, Pablo Picasso, Kass János (Madách-illusztrációk). Az 5. számban Juhász méltatja a *Guernica* festőjét: „Olyan erő, amelyben hinnünk: hit emberségünk és tékozlásunk igazában, a képzelet, a játék, a teremtés mindig-újrakezdő, sohasem-abbahagyható dicsőségében.” 1970: Schaár Erzsébet, Segesdi György, Dr. Vajda Ernő, Konecsni György, Szilvitzy Margit. 1971: (a 3. számtól kezdve Juhász Ferenc már főmunkatársként van föltüntetve): Hajnal Gabriella, Móser Zoltán, Ligeti Erika, Asszonyi Tamás, Csíkszentmihályi Róbert, Szalay Lajos, Schéner Mihály, Bernáth Aurél, Lakner László, Nádler István, Csáji Attila, Haraszy István, Hencze Tamás, Csíky Tibor. 1972: Kokas Ignác, Varga Imre, Vígh Tamás, Kondor Béla, Somogyi József, Szabó Vladimír. (A 7-es szám Kass fejplasztikáit közli; Juhász: „Fejek, fejek, fejek: emberfejek, mámorosak...”) 1973: Hantai Simon, Tihanyi Lajos, Deim Pál – mind Juhász-szöveggel kísérve –, Kő Pál, Korniss Péter. Az 1974. decemberi (12-es) számot Juhász már főszerkesztőként jegyzi. Ha eddig a folyóirat fókuszában volt – a fontosabb lista értékvonalomról regél – a klasszikus és modern, a magyar és külföldi művészet, ezután még inkább meghatározója lesz a lapnak. Ami Juhász és Kass együttműködő barátságának fényes bizonyítéka.

A hetvenöt éves grafikus Juhász Kass – Kassák című versével köszöntötte (Tiszatáj, 2002. 12. sz.), míg Kass ugyancsak a szegedi folyóiratban hódolt a háromnegyed-százados írónak (*Juhász Ferenc 75 éves*, Tiszatáj, 2003. 8. sz.). Juhász költeménye – tudjuk, mennyit csüngtek együtt is a jól ismert szabadság-metaforán: *A szarvassá változott fiún* –,

amellett, hogy fölragyogtatja a Kass János-i univerzum szinte minden fényes csillagát, az értékrementő öreg művész drámájáról, az elárvulásról szól, Kasst és Kassákot, a két *modernet* bravúrosan összekapcsolva. „Óriási gyémántból csiszolnék / ezer-szirmú, pórusos-szivacszzárú őszirózsát neked, / hogy mindenségtudó kezedbe adjam, / hogy világtson, mint a szerelem, / mint műveidben az értelem, / mint a világvégtelen, / s száraz gyémánt-tűz szirmaival / benője dagadva a lüktető örök egyetem / minden gyászát, könnyét, üregét, / mint a megvalósulás az Isten szívét, / hogy zuhanjon önmagába a sötét, / s ne lovagoljon a milliárd szemű ősangyal hátán / a mítoszi nyihogó árny üzekvés: / a Sátán. (...) Egyszer Kassák Lajos / nézett ránk izzadó viasz-szegényen, redői közt a szegényen. / A való világot összerakó. / Mint egy őszapó. / Kezében szalmakazal a sárga világrost / és magánya elektron-titkozatos. // Ki szereti a lét-alja varázs-koszt? // Árvák maradtunk, János.”

Kass János lírai emlékezésében (*Juhász Ferenc 75 éves*) azt a hajdani biai fiatait, a huszonévesen Kossuth-díjat kapó költőt idézi elénk, akit Hatvany Lajos „ecce poeta” felkiáltással köszöntött, s akit Ferenczy Béni modellként tisztelt. S a tüneményes összevisszaságban – hiszen az emlékező a fekete-fehér filmről színesre vált – megelevenedik fiataláguk kora, a New York Kávéház az írókat s művészeket vonzó „mélyvízével”, s az elmaradhatatlan, mindig szeretet-lámpával közlekedő barátok: Nagy László és Kormos István, Vas István és Réz Pál, Czibor János és Domokos Mátyás. A mindig elegáns Illés Endre és a „három lektort” – Rézt, Domokost, Czibort – festményén érték-triumvirátussá avató Csernus Tibor.

Sok mindenről kéne még írni, medítálni az ugyancsak nem fiatal grafikusművész, ám a keserűség erőt vesz rajta. „De a közöny, a csörtető vandalizmus, az értékeket mélyen lenéző pöffeszkedés korában ki hisz az írásnak, ki hisz az íróknak? A szétrugdalt és tönkretett eszményeinket semmibe vevő időben a nap-tárt kézbe véve az augusztusi születésnap dátum biztos pont és egyben lehetséges remény, hogy a költő Juhász Ferenc alkot, ír, és Hatvany Lajos lát-noki mondata immár több mint fél évszázad fényét

Tandi Lajos könyvének bemutatója. Békési Imre, Tandi L., Kass János, Szűcs Árpád. Szeged – MFM, 1997. Fotó: Nagy Ádám

Kiállítás-megnyitón a Juhász családdal. (J. Eszter, Kass J., J. Anna, J. Kati, a feleség és Juhász Ferenc. Fotó: Bánki Vera

Kass János a sukorói kertben. Fotó: Bánki Vera

veri vissza.” Végtelenül kedves szavak, írójuknak volt honnan merítenie. A bármilyen küzdelmes létet is termő családból. Juhászt, amikor a Hegyvidék Galéria kiállítása kapcsán a legközelebbi rokonokat – Kasst, a (volt) feleség Hajnal Gabriellát és lányukat, Esztert – köszönti, ez a küzdelemmel-küzdéssel teli szeretet izgatja. Forrósága, hidege, mikéntje. Az „összetartozó” és „szétváló” hűség. „A hittanórán azt tanultuk: Szentháromság. A négy zöldpecséttű, hajszál-száras növény-alázat: szerencsénk növény-csillaghalmaza. Mindezek: nem emberek. Transzcendens hit-képlet az egyik, vegetációs sejtlem a másik. Csak a művészet lesz ember által emberiség-végzetűvé, Isten-sejtelművé a teremtés szigorában és szerelmében” (Ők hárman. Alföld, 2004. 9. sz.).

Kass Eszter, Hajnal Gabriella és Kass János a Hegyvidék Galéria kiállításán, 2007. Fotó: Janzsó Tamás

THE ATTRACTION OF VALUE UNDER THE SPELL OF FREEDOM

Lajos Szakolczay wrote an article on the friendship between János Kass and Ferenc Juhász, and how it was recorded in writing. In the development of this artistic friendship, clearly of considerable importance was the fact that not only were they both at home in their own branch of art, but they also respected related arts. János Kass was primarily a graphic artist, a book illustrator for classic and contemporary works, but also an intellectual of articulate sensitivity, who always rose to literary heights. His prose and poems demonstrate his skill as a writer. Ferenc Juhász, quite apart from the many texts written for exhibition openings and his poem for Kass, wrote a foreword entitled *Találkozások* [Meetings] for the graphic artist's fifteen engravings for Imre Madách's masterpiece *The Tragedy of Man*. The Kass–Juhász friendship was reinforced by *Új Írás*, and although even before that the journal had focused on the classical and the modern, Hungarian art and foreign art, afterwards this became even more pronounced, a shining proof of Juhász and Kass's collaborative friendship. Juhász wrote the poem *Kass – Kassák* for the Kass's seventy-fifth birthday, while in the same Szeged journal Kass honoured the writer at the same age, remembering their meetings, friends, and experiences.